

A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1800–1850

Az iskolai értesítők

Az iskolatörténeti kutatások elsődleges és legfontosabb forrásai a levéltári források mellett az iskolai értesítők. A korabeli iskolai életet leghitelesebben tükröző kiadványok, amelyek nemcsak a hazai oktatás és nevelés tanévenkénti eseményeiről közölnek fontos és egyedülálló ismereteket, hanem osztályonként ismertetik a tantárgyakat, a tananyagot, a használt tankönyveket is. Az évkönyv a tanulmányok hiteles igazolására is alkalmas, a bizonyítvánnyal egyenértékű okmánynak számít.

A műfaj előzményei a XVIII. századig nyúlnak vissza. Mária Terézia már az 1777. évi *Ratio educationis*-ban előírta, hogy „*a tanév végén ... minden iskolában és fakultáson nyomtatásban kell megjelentetni a teljes év munkájával kiérdemelt osztályzatok jegyzékét.*” Az 1806. évi második *Ratio educationis* ugyancsak rendelkezett erről: „*Miután tehát e szabályok szerint a vizsgák befejeződtek, az igazgató ... kihirdeti az érdemjegyek rendjét, és ... a tanév végén gondoskodik ennek ki nyomtatásáról...*”. Ezek a kiadványok – érdemsorozatok - az iskolai értesítők közvetlen előzményeinek tekinthetők. Általában latin nyelven jelentek meg, és csak a tanulók névsorát és érdemjegyeit tartalmazták, tanári névsort csak ritkán közöltek.

Az 1849-ben kiadott osztrák oktatásügyi rendelet (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*), amely a szabadságharc leverése után a magyarországi iskolákra is vonatkozott, iskolai értesítők kiadására kötelezte a középiskolákat. Egy egész évszázadon keresztül rendelet írta elő, hogy az iskoláknak a tanév végén meg kell jelentetnie értesítőjét, ennek tartalmaznia kell a tantervet, a megjelent tanügyi rendeleteket, az iskolai könyvtárak, szertárak gyarapodását, a tanárok névsorát, munkásságát, a tanulók névsorát és jegyeit, a statisztikákat, valamint egy tanulmányt, úgynevezett programértekezést. Ez a legtöbb esetben az iskola egyik tudós tanárának elmélyült kutatómunkáról tanúskodó dolgozata volt. Az *Entwurf* előírásainak megfelelő iskolai értesítők az 1850/51. tanévtől kezdve jelentek meg. 1948-ban, az iskolák államosításakor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium utasítására szüntették meg kiadásukat. Az 1948/49-es tanévről már csak egy-két iskola sokszorosított példányai tudósítanak. A kötelezően kiadandó iskolai értesítő az államosítás után megtűrt, vagy inkább tiltott kategóriába került. Ennek ellenére több iskola értesítőkiadása folyamatos maradt. A rendszerváltozásig inkább a több évtizedet átfogó, évfordulókhöz kötött kiadványok jellemzőek. A '90-es évektől kezdődően feléledt a tanévenkénti kiadás hagyománya, az utóbbi két évtizedben egyre több iskola jelenteti meg évkönyvét.

Az iskolai értesítők könyvészete

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum elsősorban saját gyűjteményére alapozva, 1986-ban kezdte el az iskolai értesítők bibliográfiai feldolgozását. A munkát a „*Kulturális és történelmi emlékeink feltárása...*” című kutatási főirány, a Tudománypolitikai Bizottság, a Művelődési Minisztérium, majd az „Ezeréves a magyar iskola” alapítvány támogatta. A feldolgozás a műfaji sajátosságoknak és a történeti hagyományoknak megfelelően két korszakra tagozódik: az első a kezdetektől 1850-ig, a második 1850/51-től 1947/48-ig tart.

A bibliográfia gyűjtőköre a mindenkori Magyarország területén megjelent publikált (nyomtatott) és kéziratos értesítőkre terjed ki. Iskolatípusok tekintetében többségében a középfokú oktatási intézmények érintettek, de jelentős számban adtak ki értesítőt a polgári és elemi iskolák, ipariskolák, felső kereskedelmi iskolák, leánynevelő és tanítóképző intézetek, felsőoktatási intézmények is. A gyűjtés tartalmi teljességét az adatszolgáltató könyvtári lelőhelyek határozzák meg. Az adatgyűjtés alapja az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum mintegy 70 000 kötetet tartalmazó különgyűjteménye és az Országos Széchényi Könyvtár iskolai értesítő-gyűjteménye, valamint aprónyomtatványtára. Számozott értesítőgyűjtemény található még a debreceni és szegedi egyetemi könyvtárban, a budapesti Ráday Gyűjteményben, a debreceni, sárospataki és pápai református egyházkerületi könyvtárakban, a budapesti Kegyesrendi Központi Könyvtárban, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban, valamint a jelentősebb helytörténeti anyaggal rendelkező megyei és városi könyvtárakban is. Ezek a gyűjtemények a magyar tanügyigazgatás alá tartozott alsó- és középszintű iskolák évkönyveit tartalmazzák, a mai Magyarország területén lévőkön kívül azokat is, amelyek a trianoni döntés után határainkon túlra kerültek. Így számos olyan iskola kiadványai is megtalálhatóak itt, amelyekben azóta a magyar tannyelvű oktatás, vagy akár maga az iskola is megszűnt.

Az iskolai értesítők bibliográfiai feltárását, összeírását, leírását, valamint a magyar könyvészet részeként az összegyűjtött anyag szerkesztését és kiadását az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban Gráberné Bösze Klára, Kondor Imre és Léces Károly kezdték tervezni. A gyakorlati kivitelezés az 1980-as évek második felében kezdődött, az OPKM különgyűjteményének bibliográfiai leírásával. Az adatgyűjtés az OPKM és az OSZK gyűjteményein túl az országban fellelhető valamennyi jelentős értesítőállományra kiterjedt. A bibliográfiai leírás szinte teljes mértékben autopszián alapul. Az adatgyűjtés során számos határon túli gyűjteménnyel is szoros munkakapcsolat jött létre, amelynek során nemcsak a bibliográfia, hanem a gyűjtemény is gyarapodott.

Időrendben a magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája a *XVIII. századi érdemsorozatok* című kötetel kezdődik, amelyet Dörnyei Sándor, V. Ecsedy Judit és Pavercsik Ilona állítottak össze. A munka *A magyar neveléstörténet forrásai* című sorozat 3. köteteként jelent meg. A Magyarországon fellelhető legkorábbi értesítő 1744-ben jelent meg Kassán, és az Országos Levéltárban található. A mintegy 200 érdemsorozatot feldolgozó bibliográfia alsó- és középfokú iskolák értesítőinek adatait tartalmazza. A leírások a városok betűrendjében, iskolatípusok szerint, ezen belül időrendben követik egymást. Ebben a kötetben a bibliográfiai adatokon

és lelőhelyeken túl tartalmi információk is találhatóak az egyes osztályokról, azok létszámáról is. A függelékben a *Nem iskolákhoz kötött rendszeres oktatást végző iskolák értesítőinek leírását* és *Tanári névsorok* leírását tartalmazza. A kötetet iskolatípusok szerinti és időrendi mutató egészíti ki.

A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiájának az 1850/51–1948/49. tanévekre vonatkozó első kötetét 1996-ban jelentette meg az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Összeállítója és szerkesztője Gráberné Bősze Klára volt. A bibliográfia a helységnevek betűrendjében, azon belül iskolatípusok szerint veszi számba az évkönyveket. Ezután évenként egy, esetleg két kötet jelent meg az anyagi forrásoktól függően. Jelenleg a nyomtatott kiadás a 17. kötetnél, a T betűnél tart, a befejező két kötet egyelőre elektronikus változatban készült el. A teljes anyag Abaújszántótól Zsombolyáig kereshető mintegy 42 600 rekordot tartalmazó számítógépes adatbázisunkban. Az Arcanum Adatbázis Kft-vel való együttműködés eredménye a honlapunkról (www.opkm.hu) is elérhető *Értesítő bibliográfia*, ahol az eddig megjelent kötetek pdf-formátumban megtalálhatók, valamint egyes, az Arcanum által digitalizált iskolai értesítők a bibliográfiai tételekhez kapcsolódva teljes szöveggel is elérhetők. Az együttműködés keretében további, elsősorban határon túli magyar iskolák értesítőinek digitalizálását is tervezzük. Fejlesztés alatt áll egy olyan felület, ahová a bibliográfiában nem szereplő adatok online feltölthetők lesznek, ezzel a további kiegészítések és azok közzététele biztosítható.

A most megjelent kötet az eddig feltáratlan időszak, az 1801–1850 között kiadott érdemsorozatok, latin nyelven *classification juvenutis* vagy *juventus gymnasii* néven említett értesítők magyarországi könyvészetét tartalmazza. A kiadvány 2000 bibliográfiai tételt tartalmaz Aradtól Zágrábig. A leírások autopszia alapján készültek, és a lelőhelyet is feltüntetik. Ezzel a kötettel az iskolai értesítőkiadás magyarországi bibliográfiai feldolgozása teljessé vált. A gyűjtőmunka során a XVIII. századi érdemsorozatokhoz is kerültek elő újabb tételek, amelyeket a jelen kiadvány a függelékében közöl.

A bibliográfia használatát név- és tárgymutató segíti. A kiadvány megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

(A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1800–1850. Szerkesztette és összeállította Gráberné Bősze Klára. Bp. OFI–Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2013. 248 p.)

Borostyániné Rákóczi Mária